

SPENCER HERBERT ETHIKÁJA.

— Első közlemény. —

Ha valaki Spencernek ethikáját kellően érteni és méltányolni akarja, annak nem szabad elfelejtenie, hogy az philosophiai rendszerében a zárókövet képezi. A *Data of Ethics* című munkának előszavában maga mondja, hogy a többi rész ennek csak előkészítője. (This last part of the task it is, to which I regard all the preceding parts as subsidiary.) Spencer előbb dolgozta ki a biológiát, psychológiát és sociológiát, és a nyert tudományos eredményeket alkalmazza most az ethikára. Ő tehát magasabb pontról szemléli e részt mint az olyan, kinek látóköre tovább nem terjed, mint az eddig szorosabb értelemben vett ethika; ő átlátja, hogy bizonyos alapelvek, melyek testi, lelki és társadalmi életünkre érvényesek, az ethikára is alkalmazhatók, sőt alkalmazandók. Ethikájának alapvető munkája a *Data of Ethics*; erre kell fektetni a tanulmánynak fősúlyát. Ő ugyan még megbírálja az ethikai rendszereket a *Social Statics* című művének elején is, de ez ifjabb korában megírt mű, melynek egyes tételeit az agg ember maga egyik-másik esetben hajlandó visszavonni. Az ethikának többi részei (Part II—VI.) csak mintegy logikai következményei ezen alapvető műnek.

Az ethika a magaviseletnek egy neméről szól. Az ethika maga egy nagyobb egésznek csak egy részét képezi, és e nagyobb egész a magaviselet egyáltalában, tehát annak

általános tulajdonságaival kell bírnia az ethikai magaviseletnek is.

A philosophus szerint a magaviseletnek az az ismerető jele, hogy az czélokhoz alkalmazkodó tettekből (acts) áll, vagy a tetteknek czélokhoz való alkalmazkodásából. A magaviseletnek tekintetbe kell tehát vennie bármilyen tettek czélokhoz való alkalmazkodását, legyen az egyszerű vagy bonyolult, viselkedjék valahogyan kitűzött céljának megfelelőleg az állat, a vadember, a művelt ember, viselkedjenek mindezek a külső környezettel vagy társaikkal szemben; ezen tágasabb értelemben vett viselkedésnek elveivel nem juthat ellentétbe az ethikai viselkedés, hiszen az ethikai viselkedés nem más, *mint a legmagasabb földi teremtménynek viselkedése társai iránt*, kikkel a legnagyobb összhangban kell élnie.¹ Ilyen szempontból véve a dolgot, az ethika körébe veendő a jog, az eddigi értelemben vett ethika és a társadalmi illemszabályok követelte magaviselet.²

A jó és rossz. Most más kérdésre kell világos feleletet adni. Ethikai szempontból a magaviseletet jónak vagy rossznak nevezzük; mit értünk az ethikai jó vagy rossz alatt? Hogy e kérdésre felelhessen, Spencer a jó és rossz szónak az életheben való mindennemű alkalmazását vizsgálja. E vizsgálat után azon meggyőződésre jut, hogy jónak azt a magaviseletet nevezzük, mely az élet előnyére van (which subserves life), rossznak azt, mely az élet processusát megaka-

¹ Mint alább látni fogjuk, az ethika az eszményi embernek viselkedéséről szól eszményi társadalomban.

² Az illemszabályok ethikai és társadalmi szempontból való tüzetes tárgyalását ugyan nem látjuk Spencer ethikájában, csak néha érinti meg e pontot, bővebben szól e kérdéstről a *Manners and fashion* című értekezésében; de egy német (sajnálatra csonka) mű kidomborítja a kérdésnek ethikai oldalát, ez Ihering R. műve: *Der Zweck im Rechte*. Ihering és Spencer nézeteiben sok-sok érintkező pontot találtam

dályozza, vagy megsemmisíti; a jónak véghatása kellemetes (pleasurable), a rosszé kellemetlen (painful). Így hozza ezt magával a világnak rendje is, mert ha megfordítva volna a dolog, megsemmisülne az ember és vele együtt a társadalom. Mindazok, kik a jót a tökéletességben, az erényességben, az indokoknak igazságában stb. keresték, a jónak ezen föntebbi értelmezését alattomban már föltételezték. A jó vonatkozhatik már most: 1. az emberre magára, 2. az utódokra és 3. a társakra; ennek következtében megkülönböztethetünk: 1. az önfentartásra irányult és helyesen berendezett tetteket; 2. a gyermekek boldogságára és tökéletes életükre irányult tetteket; 3. olyan tetteket, melyeknek célja az embertársak életének boldogabbá és tökéletesebbé való tétele.

Az ethika a szó szoros értelmében vett tudomány.

Ha vizsgálódásainkban egy lépéssel tovább megyünk, akkor nem kerülhetjük ki azon feladatot, hogy valamely alapjelleget keressünk, melynél fogva a fentebbi szempont szerint az erkölcsi cselekedeteknek jellegét pontosabban körülírjuk. Az utilitarismus megközelítette az igazságot, de el nem érte; az utilitarismus így szól: tapasztalás szerint ilyen vagy amolyan elv az általános jólétet tényleg előmozdítja, tehát erkölcsös; az ethika feladata azonban az, hogy az életnek általános *törvényeiből* és a meglétnek (existence) *föltételeiből* kiindulva, *levonja* mindazokat a cselekvési elveket, melyek a jólétet *szükségképen* előmozdítják.

Addig, míg az astronomiában csak észrebevással és az észrevett adatok felhalmozásával érték be, az nem volt a szó szoros értelmében tudomány, de miután a gravitatio elmélete alapján az astronomia adatait egy alaptényből le származtatva kifejtik, azóta valóságos tudomány. Ki kell tehát mutatni, hogy az életnek törvényei és a meglétnek föltételei szerint ilyen vagy amolyan cselekvési elv okvetle-

nül káros vagy üdvös (what conduct *must* be detrimental, and what conduct must be beneficial). Ez a keresett alapjelleg. — Visszatérve egy előbbi tételhez, mely így szól: erkölcsileg jó azon magaviselet, mely az életnek előnyére van, az ethika által fölvetendő kérdés így fog hangzani: melyek azon cselekvési elvek, melyek az életnek törvényei és meglétének föltételei szerint okvetlenül előnyére vannak, azt előmozdítják? Ha valaki az életnek törvényeit ismeri, ha valaki a körülményeket ismeri: akkor az erkölcsi cselekedet tisztán synthetikai úton vonható le, mint akármely más positiv tudományban az okok összegének ismerete az okozatnak ismeretét is magában foglalja. Ez az ethika eszményi célja, melyre törekedni kell.

Az ethikának mint tudománynak előkészítője a biologia, psychologia és sociologia. Ha meggondoljuk, hogy a biologia egyáltalában élettüneményekről szól; hogy a psychologia a lelki élet tüneményeit vizsgálja és hogy a psychologiai processus csak úgy érthető igazán, hogy azt életprocessusnak vesszük, hogy a társadalmi tudomány életprocessusokkal foglalkozik; ha továbbá meggondoljuk, hogy a physikai tünemények, mint olyanok, legáltalánosabb törvényeik szerint nem lehetnek ellentétben az előbbi tüneményekkel: akkor méltányolhatjuk csak Spencernek ama törekvését, mely szerint az ethikának széles és mély alapot akar rakni, midőn előbb az ethikai alapkérdéseknek physikai, biologiai, psychologiai és sociologiai vonatkozásait vizsgálja.

1. Mire tanít a physikai tüneményeknek vizsgálata? A magaviselet külső mozgásokban jelenik meg; megvizsgálhatjuk a külső mozgásokat tisztán mint *külső* tüneményeket, minden tekintet nélkül a velük járó érzelmekre és eszmékre. Mentől magasabb fokú szervezetében valamely állat, mentől műveltebb fejlettségében az ember: annál változatosabbak a külső mozgások, annál határozottabbak, annál összefüggőbbek

és egymásutánjokban annál céltudatosabbak azok. Ez utóbbi pont egyenesen az alkalmazkodáshoz vezet bennünket; céltudatos külső mozgás csak a körülményekhez alkalmazkodó külső mozgás lehet.

2. Ha az ethika követelményeiről szólnunk, sohasem szabad szem elől téveszteni az embernek testi életét, annak föltételeit és követelményeit. Nagy hiba, ha azt gondoljuk, hogy megérthetjük azt az életet, melyről az ethika szól, ha nem tanulmányoztuk előbb az ember testi életét, sőt az életet egyáltalában. Ha az ember tudná, mily szerep jut a kellemetes és kellemetlen érzetnek a szervek fejlődésében, akkor ez érzeteknek ethikai fontosságát is átlátná, sőt az ethika megparancsolja, hogy minden tethnél szemünk előtt tartsuk azt, milyen közvetlen vagy közvetett következménye van a személyi és társadalmi boldogságra vonatkozólag azon körülménynek, hogy testünk ép-e, egészséges-e stb. Testileg egészséges, friss ember magának s a társadalomnak boldogságára él e világon.

3. A psychologia arról tanuskodik, hogy a psychologiai élet fejlettebb és magasabb fokán a tett és indoka az alkalmazkodás szempontjából mindig bonyolultabb és változatosabb lesz; érzelmek, melyek későbbben fejlődnek, távolabbi és szélesebb körű igényeknek felelnek meg, erkölcsileg nekik kell uralkodniok az alsóbbak fölött (habár nem föltétlenül, mert bizonyos helyzetünkben önfentartásunk parancsolólag követelheti, hogy teszem mindenekeelőtt éhségünket csillapítsuk). A felsőbbrendű érzelmek uralma csak növekedik, ha a társadalmi élet fejlettebb lesz és az ember magasabb intelligentiájával átlátja, hogy cselekvéseinek okszerűen mily üdvös vagy káros következményei vannak; mindaddig azonban, míg az embert kötelességeinek teljesítésére a félelem hajtja, mindaddig a morál csak külső hatással dicsekedhetik; való igaz, haladás van már abban, ha az ember azért érzi

magát *lekötelezettnek*, mert cselekvéseinek magára vagy társaira való szükségszerű jó vagy rossz hatása szerint határozza el magát, de pszichológiai szempontból az erkölcsi fejlődés legmagasabb fokát csak akkor éri el, ha az ember nem kötelességérzethől, hanem valóságos benső örömből cselekszik és cselekedhetik, ha az erkölcsi parancs a benső boldogsággal és magával való meglegedettséggel karöltve jár, mi csak eszményi állapot.

4. A társadalmi fejlődés kezdetén, minthogy a folytonos harcok külső ellenség ellen az együttműködést és disciplinát követeltek, az egyesnek érdeke a társadalmi érdeknek teljesen alája volt vetve; mentül inkább megszűntek a harcok és helyökbe lépett a békés foglalkozás, annál inkább lábra kapott azon felfogás, hogy az egyes nemcsak a társadalomért van itt, hanem megfordítva a társadalom az egyesért is, míg végre az eszményi társadalmi állapotban a kettőnek érdeke a legnagyobb összhangban lesz. Ezen végső eszményi állapot képezheti csak a tudománynak tárgyát. A valóságos *tudományos* ethika eszményi embereket és eszményi társadalmat tételez fel, azaz azon czélt tünteti fel, mely felé törekedni kell, de egyes tételeit és követeléseit a mostani tökéletlen társadalmi állapotokra nem alkalmazhatni, a mostani nem eszményi állapot némileg jogossá teszi az utilitaristikus ethikának amaz álláspontját, mely szerint csak empirikus ethikai elvek szerint cselekedhetünk egyes esetekben.¹ Ilyen előbb említett ideális állapotban minden emberi

¹ Összefoglalva az egészet, azt mondhatjuk: az ethikai embernek 1. külső mozgásai a legváltozatosabbak, a leghatározottabbak és czéltudatosak; 2. testileg ép és friss ő; 3. lelkileg örömmel teszi azt, mit az ethika kíván; 4. egyéni érdekei teljes összhangzásban vannak a társadalom érdekeivel.

tehetségnek meglesz a megfelelő működési tere, mi teljes meglegedettséget és teljes boldogságot von maga után.¹

Az egoizmus és altruizmus igényeinek kiegyenlítése. A mostani tökéletlen társadalmi állapotban, mint láthatjuk, az egoizmus az altruizmussal harczol, mindkettőnek vannak jogos igényei. Azon ember, ki a többiek iránti csupa szeretetből maga koldussá és nyomorékká lesz; ki családját tönkreteszi és társainak végre csak terhére lesz: altruizmusában ép úgy túloz és ép oly kevéssé cselekszik erkölcsileg dicsérendő módon, mint azon egoista, ki társait önző céljainak elérésére csak eszköznek tekinti. Az egoizmus és altruizmus igényeit ki kell egyenliteni; a törekvést ez igényeknek kielégítésére a mostani társadalmi életben világosan láthatjuk. Politikai szabadságra törekszünk, a munka és tőke közti érdekellentéteket meg akarjuk szüntetni, meg a jogoknak keresztülvitelét elérni oly módon, hogy mindenki megkapja fáradságának igazságos jutalmát a többiek kizárásával, szóval az *egyén* javát és boldogságát tartjuk szemeink előtt: másrészt a hatalomban a tömeget akarjuk részesíteni, azt szellemileg és erkölcsileg nevelni, emberbaráti társaságok által annak jólétét előmozdítani: íme az altruistikus törekvések.

¹ Az erkölcsi szabályokról Ihering így szól: In Bezug auf sie bin ich zu dem Resultate gelangt, dass alle sittlichen Normen im weitesten Sinne des Wortes (Recht, Moral, Sitte) lediglich das Wohl und Gedeihen der Gesellschaft zum Zwecke haben, in meiner Terminologie vom Zwecksobject ausgedrückt: dass die Gesellschaft das Zwecksubject des Sittlichen bildet. Sittlich und gesellschaftlich ist gleichbedeutend, überall, wo man sittlich sagt, kann man den Ausdruck mit gesellschaftlich vertauschen — alle sittlichen Normen sind gesellschaftliche Imperative. (Lásd Der Zweck im Rechte II. 103—4. és 204. l., hol azt mondja: az erkölcsnek célja der gesellschaftliche Eudämonismus.) — Spencer erre azt felelné: aláírom, teljesen egyetértek azon hozzáadással, hogy az erkölcsnek célja azon társadalmi jólét, melyben az egyén is teljes boldogságát leli.

A mostani társadalmi tökéletlen állapotra vonatkozólag Spencer így okoskodik: Az ember társadalmi lény; minthogy pedig a társadalom magasabb rendű szervezet, mint az egyes ember, célja is magasabb, mint az egyes emberé; a mostani állapot erkölcsi szempontból még mindig megkívánja, hogy az egyes ember magánérdekeit a közérdeknek vesse alá. Az egoismus és altruismus igényeinek kiegyenlítése manapság még lehetetlen, a kettő közti ellentét csak a jövő eszményi állapotban fog megszűnni. (The life of the social organism must, as an end, rank above the life of its units. — But if this is manifest, it is, by implication, manifest, that when social antagonisms ceases, this need for sacrifice of private claims to public claims ceases also.)¹

Az abszolút és relatív ethika közti különbség. Már többször volt alkalmam arra hivatkozni, hogy Spencer *tudományos* ethikájában eszményi embert és eszményi társadalmat tételez fel, tehát azon különbségről kell szólnom, melyet Spencer az «absolute» és «relative ethics» közt tesz. Az eszme már Spencer korai művében a Social Staticsban tisztán van odaállítva, az agg bölcselőben csak megerősödött az.

Spencer egy általánosabb elmékedést bocsát előre a tudományokról, ezt az ethikára alkalmazza oly módon, hogy összehasonlítván e szempontból az ethikát a mechanikával és physiologiával, elméletét élesebb világitásba helyezi. «Tudományos igazságok, bármily neműek legyenek, csak oly módon érhetők el, hogy a zavaró, egymással összeütköző tényezőkre egyelőre ügyet nem vetünk és csak a fundamentalis tényezőket veszszük számba. Ha így in abstracto csak a fundamentalis tényezőket vettük számba, nem úgy, a mint azokat

¹ Lám tulajdonképen mégis mennyire közel áll Spencer és Ihering egymáshoz. Spencer szerint is *mostan* első sorban «das Wohl und Gedeichen der Gesellschaft» tartandó szem előtt.

a tényleges tünemény adja, hanem a hogyan az ideális elválasztás feltünteteti és ha ily módon az általános törvények meg vannak állapítva, akkor következtethetünk csak a konkrét esetekre oly módon, hogy az esetleges tényezőket hozzájuk még számbaveszszük. Csak úgy fedezhetjük fel a lényeges igazságokat, melyeket kerestünk, ha ügyet vetvén a lényeges elemekre, ezen (zavaró) tényezőket egyelőre ignoráljuk.» A mechanika *mennyiségtani* emeltyűkről, *mennyiségtani* ingákról állítja fel algebrai képleteit és nem veszi számba a tényleges emeltyű vagy inga anyagát, és ha a kilőtt golyónak pályafutását kiszámítja, vagy a tárgyak esésének törvényeit kideríti, először a levegőnek ellenállásától eltekint: szakasztott úgy cselekszik az ethika. Az csak eszményi embereket ismer eszményi társadalomban, nem pedig gyöngeségekkel és rosszaságokkal bíró embereket, kik a tényleges társadalmat alkotják. Talán még jobban megvilágítja az eszmét a physiologia és pathologia közti különbség. A physiologia az *ép, egészséges* testnek életét *normális* lefolyásában vizsgálja. Eféle kérdésekre: mi okozza a betegséget? miképen gyógyítjuk a hurutot? stb. — feleletet nem ad, az a pathológiának és therapiának a dolga. Szakasztott olyan az igazi ethikának a feladata: az is az ép, egészséges, normális ethikai életnek tárgyalása, gonosz, ostoba emberek elmékedései ki vannak zárva belőle. Az ethika az *életről* szól, ennek következtében az igazságok, melyek az életre egyáltalában vonatkoznak, az ethikára is illenek, még pedig az embereknek normális életére normális társadalomban. A tényleges társadalom a normális felé mindinkább közeledik, innen származik az ethikai «kell», a cél, mely szemünk előtt lebeg; de mielőtt a módokról szólhatunk, miképen közeledhetik a tényleges társadalom a cél felé: a célnak természetét kell ismernünk. (The Data of Ethics, Chapt. XV. — Soc. Stat. 72. l. és több helyen.)

Az ethika részei. Az ethikai kérdések az embernek magaviseletére vonatkoznak, a magaviselet kétféle szempontból lehet a vizsgálat tárgya: 1. az ember magaviselete, tekintet nélkül embertársaival való összeköttetésre; 2. az embernek magaviselete, tekintettel azon összeköttetésre és a hatásra, melyet az egyes ember magaviselete az embertársakra tesz. Midőn az ember magaviseletének hatását társaira teszszük vizsgálatunk tárgyává, megint két szempontból vizsgálhatjuk azt: *a)* vizsgálhatjuk azon feltételeket, melyek mulhatlanul szükségesek, hogy a társadalmi együttlét még csak fennállhasson és *b)* vizsgálhatjuk a magaviseletnek azon törekvéseit, melyek a társadalmi együttlétben az egyesek boldogságát még fokozni iparkodnak. Az ethika fog tehát szólni 1. az egyéni élet ethikájáról; 2. a jog- és igazságról; 3. a jótékonytságról (beneficence), mely negatív és pozitív alakban nyilvánulhat.¹

A tényleges ethikai nézetekből való általánosítások. Mielőtt Spencer emez alosztályoknak kidolgozásához fog. «The inductions of Ethics» czimű részében az egyes népeknek azon felfogását vizsgálja, mely néhány kiválóbb ethikai eszmére vonatkozik. E vizsgálatnál nagy előnyére váltak széles ethnologiai és sociologiai ismeretei, melyek lehetővé tették, hogy ethikai kérdésekben magas állást és széleskörű áttekintést szerezzen magának. Eme fejtegetéseknek részleteiről szólni helyén valónak nem találok, csak az ethikai eszméket sorolom fel, melyekről elmélkedik: támadás, rablás, boszú, igazság, nagylelkűség, emberiesség, őszinteség (veracity), engedelmesség, buzgó szorgalom (industry), mértékletesség, szemérem. Annál kiemelendőbbnek tartok két pontot, melyek vizsgálata ethikai szempontból igen fontos és szinte kikerülhetlen: 1. az egyik a kötelességérzetnek pszichologiai

¹ Spencer ethikája szerint Part. III., IV., V., VI.

vizsgálata, mely kimutatja, micsoda elemekből kapja az amaz erőt, hogy az emberek köteleességüknek teljesítésére bensőleg ösztökélve, hogy ne mondjam, kényszerítve érzik magukat; 2. a másik pont az ethikai eszméknek viszonya az illető társadalmi állapothoz, melyben uralkodnak.

1. Az ethikai érzelmeket illetőleg Spencer különbséget tesz a «pro-ethical» és «ethical sentiments» között. Ha a közönséges életben körültekintünk és megvizsgáljuk, hogy az emberek legjava részének ethikai érzelmeiben melyek az alkotó elemek, azt fogjuk találni, hogy ott van először az auctoritásnak tisztelete, mely auctoritás előtt meghajolunk. ott van a kényszer érzete, mely arról győz meg, hogy az alkalmazkodás az ethikai auctoritáshoz kényszerrel is kivívható, ha nem akarjuk, hogy vele szembeszállván, mi legyünk a vesztesek. (Eleinte a kényszerítő hatalomnak külső képviselője valamely isten, király, hatalmas harczos volt, időmultával talán szokás, mely ellen senki sem mert vétetni, de még akkor is, midőn a kényszer belső és a lelki furdalásoktól való félelemként lép fel, még akkor is mint ethikai kényszer éreztetik ez.) Ilyen pro-ethikai elem az embertársaknak ítélete és azon félelemmel összekötött törekvés, hogy vele ellenkezésbe ne jussunk. De mindaddig, míg az ethikai «kell»-en (Soll, ought) a legkisebb lelki *kényszer* még észrevehető, mindaddig a megfelelő érzelem nem ethikai. hanem csak pro-ethikai érzelem, mely a valóságos ethikai érzelmeknek csak az útját egyengeti. A valóságos morális lelkiismeret nem tekint a cselekedeteknek eféle külső vonatkozásaira, hanem csak azt tekinti, milyen *benső* összeköttetés van a cselekvés és hatásai közt; azt vizsgálja, milyen föltételek kielégítése által van előmozdítva a boldogság, vagy elhárítva a boldogtalanság (but it is chiefly occupied with recognition of, and regard for, those *conditions*, by fulfilment of which happiness is achieved or misery avoided. Ethics. I. 338. 1).

Hosszú fejlődés szükséges, hogy a pro-ethikai érzelmek ethikai érzelmekké váljanak; azaz, hogy az ember cselekvéseiben csakis azon indok által vezéreltesse magát, hogy a boldogságot előmozdítsa, vagy a boldogtalanságot elhárítsa. Most még széltiben pro-ethikai érzelmek hatják át az embereket cselekvéseik alkalmával.

2. Ezen elmékedés átvezet a másik kérdésnek vizsgálatára: mi összeköttetés van az ethikai elvek tartalma és az illető társadalmi állapotok közt. Az ethikai elveket nem a magunk lelkéből teremtyük elő, hanem a környező társadalomtól, mint kész elveket kapjuk és lelkünk dispositiói szerint teszszük magunkévá, hogy igazi vérünnké váljanak; az egyik tényező tehát mindig a társadalom lesz. A társadalom pedig oly elveknek ad létet, melyek az együttlétnek a legmegfelelőbbek (ethics becomes nothing else than a definite account of the forms of conduct, that are fitted to the associated state. Ethics I. 465. l.). Ha az együttlétnek feltételei és módzatai változnak, változni fognak a megfelelő ethikai elvek is: ebből két dolog következik: 1. oly ethikai elvek uralkodnak, melyek adott körülmények közt a társadalomnak a legnagyobb életrevalóságot adják; Ihering ezt a «zweckbewusster Selbsterhaltungstrieb» elméletére vezetné vissza; 2. oly módon, a mint a társadalmi állapotok maguk az eszményi állapothoz közelednek, az ethikai elvek tisztábbakká, az ethikai érzelmek nemesebbekké lesznek, míg — mint láttuk — az eszményi állapotban a kötelességérzetnek kényszerítő mellékíze teljesen elenyészik és önszántunkból és örömmel teszszük azt, mit az absolut ethika kíván.

Az egyéni élet ethikája. Az egyéni élet ethikájánál szemelött tartandó, hogy az ethikai eszmék és érzelmek a szó legtágasabb értelmében vett életproductumok. Az élet maga vagy kívánt valami, vagy sem; ha kívánt valami, akkor mindazon magaviselet helyeslendő, mely arra czéloz,

hogy az tökéletessé váljek, ha az élet nem kívánt valami, akkor saját magunk alatt vágjuk a fát, etikáról szólani egyáltalában nem érdemes. E szempontból az eddig uralkodó ethika feltűnő egyoldalúságot tanúsított. A mint az emberek az etikát közönségesen felfogják, feladata nem más, minthogy tiltson, midőn az ember sokszor szívesen tenne valamit és parancsoljon, midőn az ember valamit tenni nem szeret. Ez rideg ethika. Az igazi ethika sokat helyesel, mit az ember szívesen tesz is. A társadalom egyénekből áll és csak akkor lehet teljesen tökéletes és boldog, ha az egyének egyenkint is azok, de mi több, az ép, egészséges és boldog ember egészen más gyermekeket nemz, ezeket egészen másképen neveli fel, családi és társadalmi kötelezettségeit egészen másképen teljesíti, mint a csenevész, megtört lelkű ember. Mindazon cselekvések, melyek a társadalmi együttlétet nem zavarják és az egyéni boldogságot még fokozzák, ethikai szempontból *nem közönyösek*, mint eddig gondolták. Hogy valaki egyék, igyék, aludjék és léleket vegyen, arról nem kell szólani az etikának, arról eléggé hangosan szól a természet, de hogy valaki azt egyék, mi legjobban ízlik és mi egyéniségének leginkább megfelel, arról eddig legfeljebb a higienia szólott, pedig igen is ethikai kérdés az. Ethikailag nem közönyös, ha valaki teszem egész délután odahaza guggol, vagy, midőn teste-lelke megkívánja, ártatlanul mulatozik, testét megerősíti, lelkét felfrissíti. Ilyen szempontból véve az ethika inkább azon szülőhöz hasonló, ki okossággal és szeretettel neveli fel gyermekét és nem, mint sokszor az eddigi ethika teszi, hottal és dörgedelmekkel.¹ A most említett szempontból tárgyalja a bölcselő a

¹ Sajnos, hogy vásott gyermeket sokszor másképen nem nevelhetni, a mostani emberek sem idealisok és így a mostani (relatív) ethika sokszor *kénytelen* ezt tenni.

tevékenységet, a nyugalmat, a táplálást, az ingerlést (stimulation), az önművelődést, a multságokat, a házasságot és a szülői helyzetet (parenthood). Bővebben nem akarok szólni e fejezetekről, csak pár szóval megemlékezni a házasságról és szülői helyzetről. Minthogy a házasság élet és a szülői állapot tartják fenn a társadalmat ethikailag helyeslendők már társadalmi szempontból is, de helyeslendők azoknál fogva is, mert sok oly nemes érzelmet és törekvést keltenek, sok oly örömet szereznek, melyeket az agglegény vagy aggszűz kevésbé ismer, az egyén általa boldogabb lesz és ezen a czímen szólhat róla az egyéni élet etikája is. Csak ne legyen a házasság marriage de convenance.

Az egyéni élet etikájáról mondhatni, hogy csak nagyon általános elveket állíthatni fel; miképen keresse az ember a lehető szélsőségek és ellentétek közt boldogságát, milyen arányba helyezze egyes tevékenységeit, melyikre fektesse a fősúlyt, melyiket a többiek közül és mily mértékben szorítsa háttérbe, azt mind az egyesre és bölcs belátására kell bízni, mert mindenki maga ismeri legjobban magát és helyzetét. A társadalmi fejlődésben a mindinkább kifejlődő ethikai tapintat a legjobban fogja az egyest vezetni, az ethika csak a czélt tűzi ki és okolja meg.

A jognak alapvétele. Az egész jogphilosophiának és politikának alapvétele¹ a következő: *Minden embernek szabadságában áll, mindent tenni, mit akar, feltéve, hogy felebarátjának az övével teljesen egyenlő szabadságát meg nem sérti.* E tételhez (a Soc. Staticsben) következő sorites alapján jut Spencer: Isten akarja az emberek boldogságát:

¹ Fejtegetéseim kiinduló pontja rendesen a Social Statics című radicalis és sok tekintetben deductiv szellemben írt mű lesz, de ha szükségesnek látom, szóba hozom a Justicenek megfelelő tanát is. Minden egyes tételnél egybevettem e két művet.

e boldogságot az emberek csak képességeik által érhetik el; a boldogságnak létrehozatalára e képességeket gyakorolni kell; a képességek gyakorlata a szabadságot tételezi fel: ergo . . . (Soc. Stat. 172. l.) Spencer érezhette, hogy az előbbi sorites gyöngé bizonyítása az alaptételnek, mert ha a sorites egy tagja helytelen, vagy az összefüggés az egyes láncszemek közt megszakad, megrendül egyúttal a tételnek alapja is. A Justice című művében tehát a tétel helyességét szélesebb alapra akarta fektetni, és a természetből vett érvekkel támogatva a fejlődés eszméjébe beilleszteni.

Mint láttuk, a jog a magaviseletnek egy neméről szól. A magaviselet és hatása közti viszonyoknak egyes vonásait már állatoknál találhatni. — 1. Az állat faja csak úgy állhat fenn, ha az egyes állat nem talál akadályt abban, hogy táplálékát megszerezze, és ha minden állat fáradságának gyümölcsét csorbitatlanul élvezheti, kivételt csak az tesz, hogy az állat fia fáradság nélkül kap eledelt, az öreg állat pedig fáradsággal keres ételt, melyet nem élvez teljesen. — 2. A megélhetőnek ezen első törvényéhez egy másik törvény járul: ha az állatfaj seregekben él együtt, az egyik állatnak a másikat élete fentartására irányult törekvésében zavarnia nem szabad. — 3. Eredetére nézve később és csak egyes esetekre alkalmazható a faj fentartásának harmadik törvénye, mely szerint, ha az egész faj támadtatik meg, az csak úgy állhat fenn, ha egyes állat az életért való harcban az egész fajnak áldozatul esik. A mit már állatoknál találunk, az még inkább érvényes az emberek társas életében.

Az, hogy a gyermek fáradság nélkül élvez, a szüle pedig gyermekét nevelvén fárad, fáradságának gyümölcsét közvetlenül azonban csak részben élvezi, a családi életnek alapját teszi; jogi kérdésekben ez csak egyes specialis esetekben fordulhat elő; a fentebb említett három törvény

közül az utolsó harcziás időt, vagyis szintén specialis esetet tételez fel, általános törvény tehát az embereknél is csak az, hogy törekvéseiben senki akadályt ne találjon, fáradságának gyümölcsét mindenki csorbitatlanul élvezze és a társas élet érdekében felebarátját hasonló törekvésében ne zavarja.

Spencernek alaptételéhez igen közel áll Kant alaptétele, ki az Anfangsgründe der Rechtslehre-hez való bevezetésében így szól: Eine jede Handlung ist recht, die oder nach deren Maxime die Freiheit der Willkühr eines Jeden mit Jedermanns Freiheit nach einem allgemeinen Gesetze zusammen bestehen kann. (Kant. S. W. Herausg. v. Hartenstein, 27. l.) Már Spencer kiemeli a két tétel közti különbséget, Spencer tételében van positiv elem (az ember mindent tehet), és negativ elem (csak mást ne zavarjon), holott Kant tételében inkább csak a negativ elem tűnik fel. Spencer mint az erélyes angol nemzetnek fia, a positiv elemre fekteti a fősúlyt.

Az emberek alapjogai. Az alaptételből a következő jogtételek folynak:

1. Mindenkinek joga van követelni, hogy testének épségét ne bántsák. (Mostani nem eszményi társadalmi állapotainkban e tétel módosul a fentebb említett föltételes harmadik törvény által, midőn az ember a hazáért meg életét is köteles odaadni, de eszményi társadalomban, midőn minden belső és külső megtámadás megszűnik, e tétel föltétlenül érvényes.)

2. Mindenki fel van jogosítva tetszése szerint mozogni és tartózkodása helyét tetszése szerint változtatni.¹

¹ E két tételt Spencer a Justice-ben két külön fejezetben tárgyalja. A Soc. Stat-ben összevonja ily cím alatt: The rights of life and personal liberty.

3. Mindenkinek joga van a természet adományait (natural media) tetszése szerint használni.¹ (Mindenkinek meg kell adni a szükséges világosságot, friss levegőt, szükséges meleget stb.)

Kiváló figyelmet érdemel Spencernek azon tétele, hogy mindenkinek egyenlő joga van az anyaföldhöz; a magán földtulajdon voltaképpen jogsértés. A földnek ősfoglalója javításokat tesz rajta, azt éveken át műveli és termőképességét emeli, erre építi tehát rendszerint tulajdonjogának czímét. Erre Spencer azt feleli: Jogod van követelni, hogy a község fáradságotat és a tett javításokat megtérítse, *munkád* gyümölcéséhez van jogod, de nem a földhöz, mely nem a te munkád gyümölcse, mely az emberiség, illetőleg az államé. (Soc. Stat. 137. l.)

Nagyjában ugyanazon álláspontot találni még a Justice czimű műben, de már módosítva, mely módosításoknak nyomait a Soc. Stat.-ben is megtalálhatni, midőn ezt olvassuk: «Legtöbb jelenlegi földbirtokos vagy közvetlenül, vagy közvetve, vagy saját vagy őseinek tettei által, birtokáért becsületesen szerzett értéket adott, gondolván, hogy törvényes úton fekteti be megtakarítását. Ezt megbecsülni és megtéríteni a társadalom egyik legbonyolultabb problémája. Az abstract morálnak azonban semmi köze sincsen ahhoz, miképen lábo-lunk ki e hinárból. Ha az emberek az igazságot megsértve a hinárba belemásztak, hadd mászszanak ki, a hogy tudnak». Nagyon radikális okoskodás ez. A Justice-ben pedig még jobban kiemeli a mai magán földtulajdon megváltásának nehézségeit.

A földnek tulajdona a művelődés kezdő állapotaiban közös tulajdon, vagy az egész község vagy a közös család

¹ A Soc. Stat.-nek megfelelő fejezete csak így hangzik: The right to the use of the earth.

birja. «Miképen lett ezen közös tulajdonból magántulajdon? A felelet általános természetére nézve kevés kétség foroghat fenn. Az erőszak (force) egyik vagy másik alakban az egyedüli megfelelő (adequate) ok, mely a társadalomnak tagjait arra bírja, hogy az általuk lakott területre való közös igényekről lemondjanak. Ezen erőszak származhatik vagy külső vagy belső támadótól, de mindegyik esetben katonai ténykedést tételez fel.» (Polit. Institut. 636. l.) A mindinkább fejlődő industrialismus, mert az egyéniségnek kedvez, látszólag megerősíti az egyéni tulajdont a földre; ez azonban csak látszat. A mint a militarismus sülyedésével újból helyre áll az egyéneknek azon egyenlő szabadsága, mely fennállott mielőtt a háború kényszerítő intézményeit és személyi rabszolgáit létrehozta, úgy lehetségesnek látszik, hogy a községnek közös tulajdona a földre nézve, mely kényszerítő körülmények alapján nagy részben vagy teljesen magánosoké lett, a mindinkább fejlődő industrialismus által fog újból feleledni.» (Pol. Inst. 643. k. l.) Ennek jeleit a kisajátításoknál már észrevehetni.

4. Ezen elmékedés azon kérdésre vezet át, mire van ehát az embernek tulajdonjoga alapítva? Az embernek csak munkája gyümölcsére van valóságos tulajdonjoga. Ingó vagyonnak tulajdonát úgy szerezzük meg, hogy fáradságunkkal birtokunkba ejtjük, vagy fáradságunkkal használhatóvá teszszük azt. Ilyen tulajdont vadnépek is ismernek, sőt annak nyomait még állatoknál is találhatni. Ugyancsak a fáradság és gyümölcse közti viszonyon alapszik az egész igazságosság, azon t. i., hogy senki se többet se kevesebbet ne kapjon, mint a mennyi fáradságának értéke. A kiválóbb munkaerő és tehetség ép úgy kapja jutalmát, a mint a rest, gyöngé és ügyefogyott megfelelő hátrányban legyen. (Pol. Inst. 700. l.) Corrolariuma ez a bevezető sorokban említett azon tételnek, hogy az állatfaj, az emberi társadalom

csak úgy állhat fenn, ha az egyes állat, egyes ember fáradtságának gyümölcsét, *csorbítatlanul* élvezi.¹

5. A fáradtságnak gyümölcséeként nemcsak birtokba vett ingó tárgyak szerepelhetnek, hanem új eszmék, új felfedezések, becsülettel szerzett, jó hírnév — ez utóbbi sokszor pénzben kifejezhető értéket képvisel, — stb. stb.²

6. Szabad-e valamit végrendeletileg másra hagyni? Miképen származik ezen különös jog a jogoknak azon általános tételéből, hogy mindenkinek megvan a szabadsága azt tenni, a mit akar, ha másnak egyenlő szabadságát vele meg nem sérti? A tulajdonostól nem tagadhatni meg ama jogot, hogy tulajdonát elajándékozza. Ellenvetésül valaki mondhatná: Tegyük fel, hogy *A* tárgyat ajándékoz *B*-nek, melyre *C* és *D* talán mint ajándéokra számított és melynek használatáról már terveket készítettek. Midőn a tárgyat nem kapták meg, nem cselekedhetnek többé úgy, mint akartak volna, a jogformula második (negatív) része szerint jogsérelem történt rajtuk. Spencer szerint ez rabulistika, mert az ajándékozás nem a világ rendjének, hanem *A* tetszésének folyománya: *A* az ajándékozott tárgyat akár vissza is tarthatta volna, és *C* és *D* tervezgetésének vége lett volna. Az ajándékozott tárgy nem *C* és *D*-nek fáradtsága által nyert gyümölcs és csak ahhoz van tulajdonjoguk, *megmarad a szabadságuk*, hogy *fáradtságuk* által ilyen tárgyat szerezzenek; szabad cselekvésüknek köre csorbítatlanul maradt. Ha a tulajdonostól meg nem tagadhatni azt a jogot, hogy tulajdonát elajándékozza, azt sem tagadhatni meg, hogy az időt határozza meg, mikor akar tulajdonától megválni, a hagyaték pedig nem egyéb, mint későbbi időre elhalasztott ajándék (bequest

¹ Látni e tételből, hogy Spencer a communismust teljesen, a socialismust legnagyobb részben elítéli.

² Spencer mindezt »Incorporeal Property»-nek hívja a Justice című műben.

is a postponed gift); az elhalasztott idő ez esetben azonban az ajándékozó halála. Ha ezt a jogot megtagadjuk tőle, tulajdonjogát csorbítottuk meg. A hagyományozónak azonban nincs joga ahhoz, hogy végrendeletileg megszabja azt, miképen éljen az örökös a hagyományozott tárggyal. Halála után a hagyományozott tárgynak nem lehet többé ő a tulajdonosa, örököse helyébe lép és ennek teljes tulajdonjogát tiszteletben kell tartani. Ez utóbbi tételnek úgyszólván biológiai alapja is van. Első tételül azt találtuk, hogy a faj csak úgy állhat fenn, ha mindenki csorbítatlanul élvezi fáradságának gyümölcsét. Ez élvezésnek vége van az élet végével, az életet meghaladó időre amaz elvnek nincs biológiai alapja.

A fentebbi tétel azonban, hogy t. i. az öröknagyó hagyatékának miként való használatáról nem rendelkezhetik, a család érdekében némi módosítást igényel. 1. A világ folyamának normális rendje azt kíváná, hogy a gyermek nagykorú legyen, midőn a szüle meghal, de az számtalanszor nem esik meg; az apai kötelességnek folyománya meghatározni, miképen használtassék a kiskorú gyermek érdekében a hagyaték addig, míg a fiú nagykorúvá nem lesz. 2. A fentebbi tételnek még egy második módosítása is szóba jöhet: Tegyük fel, hogy valaki rendkívüli kitartással, erélylyel és gondolatainak megfeszítésével rendkívüli felfedezést tett, vagy becses dolgot állított elő, tegyük fel, hogy annak gyermeke nincsen, akkor az illető hagyományozott dolog ajándékképen marad a halála után fenmaradó társaság számára még akkor is, midőn ő e becses ajándéknak használatát megszabja. Megmarad azonban a társaságnak azon szabadsága, hogy az ajándékot nem fogadja el, ha becses voltát elismerni nem akarja, vagy hogy használatával megszabott módját változtatja, ha látja, hogy a megszabott használati mód a társadalomra nézve haszontalan, vagy éppen káros. A föltétel-

nek ezen második módosítása azonban esetről esetre mindig transactionnak a tárgya.

7. Ha az egyes emberek tárgyakat cserélnek, vagy szerződéseket kötnek oly módon, hogy másoknak jogkörét át nem lépik vele, senkinek szabadságát, hogy hasonlót tegyen, nem sértik meg, ha ilyen transactiókkal boldogságukat fokozhatni vélik. Teljes joguk van tehát ahhoz.¹ A jogalaptételnek további folyamánya még az, hogy mindenki tetszése szerint választhatja, kenyérkeresetének módját, nézeteit² szóban és írásban szabadon közölheti, s azt a vallást követheti, mely meggyőződésének legjobban megfelel.

Dr. Lechner László.

¹ Kivételt csak az tesz, ha valaki szabadságát eladja. A rab-szolga élete ellentétben áll azon biológiai törvénnyel, hogy mindenki csorbíthatlanul élvezze fáradságának gyümölcsét, ellentétben áll az minden moralitás alapjával.

AZ ÁL OM LÉLEKTANA.

— Első közlemény. —

A physiologiai psychologia bizonyos parallelismust állított fel a merően physiologiai tünetek és az elvontabbaknak látszó lelki functiók közt. Már az is nyereség, hogy így e szak terminológiája áttetszőbb és tárgyilagosabb lett. Már az *öntudat psychologiai egyensúlyáról* is beszélünk. Az öntudat némikép az összes lelki képességek középpontján áll, physiologiai megokolása, vagy legalább is néminemű magyarázata nagyon is közvetett. Mint átlag a többi lelki tehetség physiologiai értelmezése, úgy az öntudaté is első sorban a dissolutio tüneteiből, a beteges és atrophikus állapotok symptomáiból lehetséges.

Az egy öntudatra nézve azon kivétel constatálható, hogy a szervezet normal fejlődési phásisai között is nagymérvű elváltozásokban jelentkezik. Bármely más tehetségünk elváltozása, akár pillanatnyi, akár huzamosabb, leginkább csak kóros vagy hypertrophikus állapotok nyomában jelentkezik; az öntudat ellenben, ha nem is huzamosabb időre, de rendszeresen és ismételten a legegészségesebb szervezeti állapotok közt is változik. Azon egészséges szervezeti állapot pedig, melyben nemcsak az öntudat egyensúlya zavartatik meg, de mintegy teljesen megszűnni látszik, mint könnyen eltalálható, az *alvás*.